

Debreceni Református Hittudományi Egyetem

„Azon a napon a siketek is meghallják az írás szavait” (Ézs 29,18)

Jel és jelnyelv a 21. századi egyházi életben

Tézisfüzet

Témavezető: Prof. Dr. Hodossy-Takács Előd (PhD., dr. habil) egyetemi tanár
Készítette: Pilis Dóra

**Debrecen
2025**

I.

A DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÁRGYA

A doktori értekezés arra a kérdéskörre kíván több tudományterület szempontjait figyelembe véve választ találni, hogy melyek azok a jeltípusok, amelyek által Isten üzenete a siket hívek számára is befogadhatóvá válik. A téma aktualitását egyrészt az adja, hogy olybá tűnik, a Magyar Református Egyházban siketeknek felkínált lehetőségek és a hitüket gyakorolni vágyó hallássérült személyekben felmerülő igények kevésbé találkoznak. Ezt támasztja alá, hogy az egyetlen hazai református siket gyülekezet létszáma drasztikus csökkenést mutat, míg az eredetileg református nem halló hívek jellemzően valamely más felekezet által működtetett siketeknek szóló programjába kapcsolódnak be. Másrészt a siketek hitéletére vonatkozó magyar nyelvű, és ezen belül református szakirodalom rendkívül korlátozott mennyiségben áll rendelkezésre.

A kutatás a jel fogalmának meghatározásával és lehetséges csoportosításával nyit, különös tekintettel tárgyalva a bibliai szimbólumokat és jeleket (ἱερός és σημεῖον, szentségek), illetve az egyházban használt nyelvi jelrendszereket. A bibliai megalapozás részeként azok a textusok kerülnek bemutatásra, melyekben hallássérült, illetve hangzó beszéddel nehezen kommunikáló emberek tűnnek fel. Isten a saját képmására teremtett emberrel a személyes kapcsolatot kommunikáció segítségével tartja, a kommunikációhoz jelekre van szükség, ebből fakadóan az ember lépten-nyomon jeleket használ. Milyen kommunikációs jelkészlettel rendelkezik tehát az egyház, és melyek azok a jelek, melyek a siketek által észlelhetők, a vizualitásra építő jelnyelv belső törvényszerűségei mentén meghatározott gondolkodásukba beilleszthetők? Mi szükséges ahhoz, hogy a hallássérült személyek hitélete kiteljesedhessen?

A következő egység fókuszában a jelnyelv felépítése, a siketek gondolkodását meghatározó jelrendszer ismertetése áll. Jelnyelvészeti szempontok (kerológia, morfoszintakszis, szociolingvisztika¹) mentén képet kapunk a jelnyelv működéséről, logikájának szabályszerűségeiről. A jelnyelv az az eszköz, mely köré a magukat nyelvi kisebbségként definiáló siketek egész kultúrája épül. Az egyházi alkalmak, mint az istentisztelet, bibliaóra, lelkigondozói beszélgetés, kazuáliák és egyéb gyülekezeti programok jelnyelvre ültetése különböző attitűdöt és szakmai kompetenciákat vár el a tolmácsok részéről is, ezzel kapcsolatos tolmácsolástechnikai javaslatokkal zárul a fejezet.

Mk 7,31-37-ben is olvasható, hogy Jézus kitüntetett figyelemmel fordult a valamilyen akadályozottsággal élő személyek felé, akikkel a tömegtől félrevonva törődött, egyéni bánásmódban részesítve őket annak érdekében, hogy sikeresen integrálódhassanak a többségi társadalomba. Ennek mintájára a következő szakasz számba veszi azokat a hallássérülés által befolyásolt, tipikus élethelyzeteket, melyek elhordozásában, megoldásában keresztyén melléállást kell tanúsítanunk. A fejezet a siketekkel való foglalkozás egyéni szintjére koncentrál. A mindennapi életvitelükben speciális kihívásokkal küzdők, és közülük kiemelten

¹ A szociolingvisztika tárgykörén belül a jelnyelv vízszintes-földrajzi és függőleges- társadalmi rétegződését vizsgálja a dolgozat.

a hallássérültek körében a pasztorálpszichológia módszerei jelentős életminőségváltozást érhetnek el, a gyülekezetbe való betagozódásukat is elősegíti.

A dolgozat utolsó része a siketek körében való szolgálat szervezett, gyülekezeti szintjére összpontosít. Az egyházi jelnyelvi jelek áttekintésével szélesebb perspektívánk nyílik az egyház periferiáján élők befogadására. Ennek érdekében kitérünk a jelnyelvi bibliafordításra, a Miatyánk jelnyelvi változataira és a keresztyén vallás alapvető hitfogalmait tartalmazó jelkincsre. A jelnyelv felekezeti jellege miatt kevés jelnyelvi tolmács vállal egyházi tolmácsolási megbízásokat, ezzel fennáll annak a veszélye, hogy az igehirdetést tolmácsolt formában követni kívánó hallássérült személyek esetleg ellátatlanul maradnak, egy teológiai jelnyelvi szótár létrejötte a tolmácsok munkáját is segítheti.

II.

A TÉMAFELDOLGOZÁS MÓDSZERE

Az egyház és a siketek kapcsolatának minél mélyebb megismerése érdekében elsősorban nemzetközi szakirodalom tanulmányozásával kezdődött a munka. Bár viszonylag kevés mű íródott a témában, különösen gazdag forrásanyagot jelentenek többek között Hans Jürgen Stepf *Im Anfang war die Gebärde*, Rudolf Wollrab *Du hältst das Wort in der Hand*, Antonio Gascón Ricao és José Gabriel Storch de Gracia *Historia de la educación de los Sordos en España*, Elaine Costello *Religious Signing*, valamint DeAnn Sampley *A Guide to Deaf Ministry* c. könyvei.

A téma magyar vonatkozásában Jakab Miklós református lelkipásztor hagyatékának feldolgozása ad hatékony támpontot, míg a jelenlegi lelkigondozói gyakorlat feltérképezése a Református Siketmisszió vezető lelkészével, illetve a Budapesti Katolikus Hallássérült Pasztoráció káplánjával készített interjúk segítségével történt. A siketek gondolkodásmódjára, kommunikációs nehézségeire, kulturális jellemzőire jelnyelvi tolmácsolás során nyert esettanulmányok világítanak rá. A vizsgált tárgykör méretére nézve a KSH egyedi kérésre készített statisztikai irányadók.

A jelnyelvi bibliafordítási projekt előmenetelével és kihívásaival kapcsolatban a magyarországi munkát felügyelő mexikói UBS koordinátorokkal, illetve a magyar bibliafordítókkal való személyes konzultációk alkalmával szerzett tapasztalatok árnyalják a szakirodalom elemzése és a kész fordítások megtekintése alapján festett képet.

A dolgozat magját az a videós adatgyűjtés képezi, melynek keretében tizennégy fő (tizenegy férfi és három nő) vállalkozott arra, hogy eljелеljék a Miatyánkot és ötven egyházi alapfogalmat. A mintavétel hozzáférési alapon történt: olyan hallássérült személyek láthatók a felvételeken, akik köztudottan aktív szerepet vállalnak saját gyülekezetükben, vagyis a keresztyén hitrendszeréről alapos ismeretekkel rendelkeznek. Felekezeti megoszlás szerint négy református, öt katolikus és négy baptista hívő tett eleget a feladatnak, ezek azok a felekezetek, melyek Magyarországon szegregált siket gyülekezetet is fenntartanak. Mivel a Jehova Tanúi is sikeres és fejlett programot kínálnak a nem halló személyek hitéletének kiteljesítéséhez, egy fő ezt a vallási irányzatot is képviseli érdekességgként. Az adatgyűjtés a személyiségi jogokra tekintettel és az európai uniós GDPR adatvédelmi irányelvekkel összhangban történt, a vizsgálatban résztvevők írásban nyilatkoztak az adatkezeléshez való hozzájárulásukról. Az adatközlők közül heten budapestiek, négyen debreceniek, ketten szegediek és egy fő váci. A földrajzi hovatartozás a jelnyelvi dialektusok változatossága miatt releváns szempont. A jelnyelvhasználatot befolyásolják az életkori sajátosságok is. A jelen dolgozat alapját képező adatokat tizenkét felnőtt és két tinédzser korú gyermek szolgáltatta.

A Miatyánk jelnyelvi változatainak vizsgálata lehetővé teszi a fogalmak kontextusban való elemzését, mivel nem mindig feleltethető meg egy jelnyelvi jel egy hangzó nyelvbéli szónak, vannak komplexebb vizuális megformálások, vagy éppen több jelből megvalósuló összetételek, körülírások.

A vizsgált szószedet ötven egyházi kifejezést tartalmaz, az elemek többféle szempont alapján kerültek kiválasztásra: a fogalmak egy része olyan jel, mely egy istentisztelet tolmácsolása közben egy jelnyelvi tolmács számára kihívás lehet (például 'farizeus', 'kegyelem', 'üdvösség'). Bizonyos terminusok azért szerepelnek a listában, mert a hallássérült hívek által feltételezhetően kevésbé ismert, ilyen szavak a 'mártír' vagy a 'közbenjárás'. Megint más jelek keresztyén hitünk megkerülhetetlen alapjait képezik ('feltámadás', 'bűn', 'megváltás'), ugyanakkor szándékosan mellőzzük a válogatásból azokat a szakszavakat, melyeknek jelnyelvi megformálása összetettebb körülírást, mélyebb teológiai magyarázatot igényelne (mint a 'megigazulás', 'megszentelődés').

III.

A DOKTORI ÉRTEKEZÉS EREDMÉNYEINEK ÖSSZEFOGLALÁSA

Az ember élete minden területén jeleket használ, és a különböző tudományágak más-más módokon definiálják a jel fogalmát. A jel a nyelv és a kommunikáció egyik létfontosságú eleme, s a Biblia is számos nyelvi jelrendszerrel közölhető. Az üdvígéret pecsétjeit maga Jézus is jelben kommunikálta számunkra, a sákramentumok több érzékszervvel észlelhető jelek, melyek úgy formálnak krisztuskövető közösséggé, hogy a befogadásukban nem jelentenek akadályt a közösség tagjainak testi korlátozottságai.

Hallássérült személyek lelkigondozásakor a krízisek megoldásában elengedhetetlen háttér- információt jelent, ha tudjuk, hogy a lelkigondozott mikor veszítette el a hallását, halló családban nőtt fel (ekkor felmerülhet az anyanyelv kontinuitásának megszakadása, kognitív fejlődés nyelv általi dimenziójának akadályozottsága, és identitás- problémák), vagy többgenerációs siket az illető (ekkor nagyobb eséllyel adatik meg a siketkultúrába való beágyazottság és a jelnyelvhez való hozzáférés)? Hol járt iskolába, ott elfogadták-e a jelnyelvet, vagy tiltották? Szegregált vagy integrált oktatásban vett részt? Ezek az aspektusok annak meghatározásában is segítenek, hogy melyik kommunikációs rendszert használja a kliens. A siketek lelkigondozásában is előfordulnak azok a problémák, melyek a halló emberek életét nehezítik, de ezekhez hallássérülésből fakadó kihívások is hozzáadódhatnak (hallók és siketek közti kommunikációs félreértések, meg nem értettség miatti frusztráció, egy hallás alapú információszerzésre berendezkedett társadalomban való információs elszigeteltség, magány, kisgyerekkorban elszakadás a családtól bentlakásos szegregált intézmény miatt; munkaerőpiacon való hátrány, stb.). A hallássérült gyermeket nevelő szülők lelkigondozása, siketség elfogadtatása is a lelkész feladatkörébe tartozhat. A halló emberekhez képest a siket emberek életében máshol vannak a tabuhatárok, a gyakorlati problémák teljes skáláját nyíltan megnevezik. Ugyanakkor a siket személyek érzelmkifejezése nem annyira nivellált, nehezen fogalmazzák meg, milyen érzések merülnek fel bennük. A lelkési oldalról ajánlott a nonverbális kommunikációt tudatos, félreérthetetlen módon alkalmazni. A siketek nem mérlegelik az adott szakember kompetenciáját, különböző természetű nehézségeiket hozzáférés alapon arra zúdítják, akihez elsőre eljutnak. Kommunikációs korlátok miatt más területek képviselőivel is a lelkész egyeztet (pl. betegségekkel kapcsolatos lelkigondozás esetén orvossal, szociális ügyekben hivatalos szervekkel, segít a siket fél adminisztratív ügyeinek intézésében, vagy szociális munka tárgykörébe eső tevékenységekben).²

A videós jelgyűjtés eredeti célja a felekezetenként eltérő jelkincs katalogizálása volt, hogy az így létrejött teológiai jelnyelvi szótár eligazodási pontként szolgálhasson azon jelnyelvi tolmácsok számára, akik e speciális és nagyon változatos jelkészlet miatt tartanak az egyházi tolmácsolási feladatok vállalásától. A vallási jelek kontrasztív elemzése egyfelől rámutat, hogy a siketek vizuális nyelvének kifejezéseiben explicit módon kirajzolódik az adott felekezetre jellemző, saját teológiai felfogás akkor is, ha a hangzó nyelvben ugyanazt a

² Wolfgang RÖMER In: MERMOD, 1974: 304-307, JÁRAY, 2022 (Interjú kivonatát ld. 1.1, számú melléklet), NAGY, 2022 (Interjú kivonatát ld. 1.2, számú melléklet) és DENMARK, 1999: 50

szóalakot (hangsort vagy betűsort) alkalmazzák egy eltérően értelmezett fogalomra. Például, a 'szent' szó előfordul mind a református, mind a katolikus beszélőknél, de az az értelmezésbeli különbség, hogy a reformátusok számára az Istennek való elkülönítettség van a hangsúly, míg a katolikus interpretációba bekapcsolódik a szentté avatás gyakorlata is, csak a hozzáfűzött definícióból tűnik ki, magából a szóalakból nem. Ennek megfelelően a református SZENT jel alapját a TISZTASÁG jele adja, míg a katolikusok a halántéknál, glóriára emlékeztető mozdulattal jelelik a kifejezést. Egy másik példa a PÜSPÖK jele, a tisztséget viselők öltözete, fizikai megjelenése is jellegzetesen eltérő a két felekezetben, amit a jelnyelvi megformálás is tükröz. A katolikus hívek jelelése a legarchaikusabb. Erre a felekezetre a legjellemzőbb a kötött szövegek használata, a siketek ezekre szorosan tapadva jelelt magyar nyelvet használnak, mely a jelnyelvvvel ellentétben a hangzó magyar nyelv grammatikáját követi, és így minden egyes szónak és toldalékjainak külön jelet feleltetnek meg (például a 'felkent' fogalma két jeltől áll a katolikus adatközlők többségénél: 'fel-' igeikötőből és a kenetés mozdulatából, holott jelnyelvben nincsenek igeikötők). Ugyanezek a személyek, ha távoznak az egyházi alkalomról, azonnal visszaváltanak a siketek eredeti, vizuális jelnyelvére. A baptista testvérek a teológiai jelkincs leginnovatívabb nyelvújítói, akik egyrészt amerikai kapcsolataikon keresztül, másrészt a bibliafordítási projektben betöltött kulcsszerepükkel járulnak hozzá az egyházi jelkészlet gyarapodásához. A református egyházi jelkincs eredeti magját a Siketmisszió megalakulásakor Jakab Miklós lelkész jelkincse adta, aki a német evangélikus jeleket ötvözte a hazai siketközösségtől tanultakkal.

Az egyházi jelek vizsgálata egy másik, sajnálatos felismeréshez is vezetett. Az 1938. június 26-án tartott első jelnyelvi istentisztelet dátumától datáljuk a Református Siketmisszió megalakulását, így Magyarországon a református felekezet volt az első, mely a siket hívekkel szervezeten foglalkozni kezdett, és indulásától kezdve több száz fős gyülekezetet működtetett. Az azóta eltelt időben e közösség létszáma jelentősen csökkent, és bár a jelen adatgyűjtés kifejezett célja volt, hogy minden részletesebben vizsgált felekezet legalább öt-öt fővel képviselje magát, országos szinten a református siketek körében mutatkozott a legkisebb részvételi kedv. Ennek oka főként a fogalmak jelentésében és a jelkincsben való bizonytalanság volt. Felekezetünkben végül négyen működtek közre a videók elkészítésében. Mindegyikükkel több előkészítő alkalomra sor került sor, melyek célja a listán szereplő egyházi kifejezések jelentésének tisztázása volt (semelyik másik felekezet résztvevői nem igényeltek ilyen jellegű külön felkészítést). Emellett más felekezetbeli siket ismerősöktől is kértek segítséget egy-egy fogalom értelmezésében, vagy a hozzá való jelalkotás kapcsán. A szegedi siketiskola hittanóráin a bibliai történeteket a vallási terminológiát megkerülve igyekeznek leegyszerűsíteni a hallássérült tanulók részére. A hitfogalmak használatában tehát a leghosszabb múltra visszatekintő református siket közösség a leginkább elmaradott. Mindegyik más felekezetenél található olyan törekvés, mely a fogalomtisztázást segíti elő: jelnyelvi műhely (katolikusok), a bibliafordító projekthez kapcsolódó konzultációk (baptisták), minden apró részletre kiterjedő alapos igemagyarázat (Jehova Tanúi).

A videó jelgyűjtéssel és az ennek kapcsán megvalósult személyes beszélgetésekkel összhangban az a konklúzió vonható le, hogy a Jehova Tanúinak azért ilyen sikeres a siketeket célzó programja, mert türelmesen pótolják a kisgyermekkor óta kieső magyarázatokat. A siketek képi gondolkodásába illeszkedő magyarázatok a történelmi

egyházak esetében is hatékonyan segíthetnék a hallássérült személyek tanítvánnyá tételét. A hallássérült személyekre nem azért szükséges több időt szánni, mert valamilyen intellektuális képességzavaruk volna. A siketek kiváló felfogóképességgel rendelkeznek, amennyiben a saját anyanyelvükön szólítják meg őket. Pusztán arról van szó, hogy születéstől kezdve elcsúszásban vannak, mert kevesebb inger éri őket. Az egyház közösségbe vonó, gyengéd szeretetére a siketeknek fokozott szüksége van a rendszerváltás óta egyre inkább megszűnőben lévő siketklubok miatt, és a virtuális valóságunkra egyre jellemzőbb elmagányosodás korában. Az egyház a pasztorálpszichológiai megközelítés, keresztyéni melléállás, a rohanó szekuláris világgal szemben is az időt rászánó, személyre szabott magyarázatok közege, amit máshol a siketek nem kapnak meg. Ezért érdemes lenne siketeknek szóló református bibliaköröket létrehozni, és a meglévő hívek tudását elmélyítve, új hívek bevonásával erős szubkultúrát alkotni a siket közösségen belül. Az új bibliatanulmányozó alkalmakon a kiindulási alapot jelenthetnék azok a textusok, melyek már rendelkeznek jelnyelvi fordítással, és a Református Pedagógiai Intézet által készített képes szemléltető eszközök. A Református Siketmisszió magas színvonalú működéséhez célszerű lenne a jövőben nemzetközi partnerkapcsolatokat kiépíteni más országok siketekkel foglalkozó egyházi közösségeivel is.

IV.

A DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

1. Az érzékszerveink (látás, hallás, tapintás, ízlés, szaglás) elsősorban a teremtet világban való eligazodásunkat segítik. A hit a Szentlélek karizmája, az Úr pedig a földi létet meghaladó csatornákon kommunikál velünk, és szólít meg bennünket.
2. Ahogyan az örökkévalóságban a nyelvi akadályok Jézus váltságművének köszönhetően megoldódnak, úgy e világon az egyház feladata (ezért töltetett ki a Szentlélek), hogy a krisztusi modellt gyakorolja az emberek között, melynek része a kommunikációs szakadékok áthidalása, ezen belül az, hogy a siketeknek jelnyelven biztosítsa a tanításokhoz való hozzáférést.
3. A Biblia nyelvezetét gyakran nevezik képszerűnek a benne található a szimbólumok, hasonlatok, metaforák, példázatok miatt. Ezek a „képek” azonban olyan verbális absztrakción alapulnak, mely a jelnyelvi gondolkodástól messzemenően idegen. A szentségek azok a bibliai jelek, melyek a Szentlélek munkálkodása nyomán a siketek által is könnyen befogadhatók, illeszkednek a siketek látáson alapuló világképéhez.
4. A hallássérült személyek lelkigondozásában különös kihívást jelent a halló családba született siket emberek érzelmi fejlődésének késése, mely a többnyire csak verbálisan megközelíthető ok- okozati összefüggések magyarázatának elmaradásából fakad.
5. A református istentiszteletek középpontja az igehirdetés, de a siketek teológiai fogalmak terén tapasztalt hiányosságai miatt nem elég a halló közösség istentiszteleteit jelnyelven tolmácsolni. Először olyan bibliatanulmányozó foglalkozás szükséges, ahol a keresztyén dogmákat a siketek hétköznapi valóságával párhuzamba állítható, ismerős szituációkon keresztül világítjuk meg. Ennek eszközei a képes szemléltetés, a jelnyelvi Biblia és a református jelkincs kidolgozása. Ezek után válnak befogadhatóvá az istentiszteleteken sokszor csak utalás szintjén, kifejtés nélkül megjelenő hittételek.

V.

A DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÁRGYÁBAN KÉSZÍTETT PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE

1. Hogyan válhat egy szolgáltatás szolgálattá? (Tendenciák és előrelépési lehetőségek az egyház és a jelnyelvi tolmácsolás együttműködésében), in: Molnár Dániel- Molnár Dóra- Nagy Adrián Szilárd (szerk.): *XXVII. Tavaszi Szél Konferencia 2024: Tanulmánykötet I. [Spring Wind Conference 2024]*, Budapest: Doktoranduszok Országos Szövetsége (DOSZ), 2024, 356-366.
(MTMT azonosító: 36190060)
2. "Szívem *csendben* az Úrra figyel": Amikor az Ige a siketek jelnyelvén elevenedik meg. In: *Református Tiszántúl*, XXXII. évf. 3. szám, 2024, 12-15.
(MTMT azonosító: 36192535)
3. A keresztyén jelnyelvi tolmács mint lelki segítő, In: *Studia Theologica Debreceniensis*: 14. évf. 2. szám, 2022, 87-101.
(MTMT azonosító: 3505544)
4. A jelnyelvi Biblia, In: *Studia Theologica Debreceniensis*: 14. évf. 1. szám, 2022, 79-90.
(MTMT azonosító: 33856711)

"And in that day shall the deaf hear the words of the book" (Isaiah 29:18)
Signs and sign language in 21st century church life

I.

THE SUBJECT OF THE DOCTORAL THESIS

The doctoral thesis aims to find answers to the question of which types of signs make God's message accessible to Deaf believers, taking into account the perspectives of several scientific fields. The topic is relevant because it seems that the opportunities offered to deaf people in the Hungarian Reformed Church do not meet the needs of hearing-impaired people who wish to practice their faith. This is supported by the fact that the only one Reformed Deaf congregation in Hungary is experiencing a drastic decline in membership, while Deaf believers who were originally Reformed, typically join programs for the Deaf run by other denominations. On the other hand, there is an extremely limited amount of resources written in Hungarian on the religious life of Deaf people.

The research begins with a definition and possible classification of the concept of signs, with particular emphasis on biblical symbols and signs (σημεῖον and σημεῖον, sacraments) and the linguistic sign systems used in the church. As part of the biblical foundation, Bible verses are presented in which people with hearing impairments or who have difficulty communicating through spoken language appear. God maintains a personal relationship with man, created in His own image, through communication, which requires signs, and therefore man uses signs at every turn. So what set of communication signs does the church have at its disposal, and which of these signs can be perceived by Deaf people and incorporated into their way of thinking, which is based on the internal rules of sign language, which relies on visuality? What is necessary for hearing-impaired people to live their faith to the fullest?

The next unit focuses on the structure of sign language and the sign system that defines the thinking of Deaf people. Sign language aspects (cherology, morphosyntax, sociolinguistics³) provide an insight into the functioning of sign language and the regularities of its logic. Sign language is the tool around which the entire culture of Deaf people, who define themselves as a linguistic minority, is built. The interpretation of church events such as worship services, Bible study, pastoral conversations, baptism, weddings, funerals, and other congregational programs into sign language requires different attitudes and professional competencies from interpreters, and the chapter concludes with recommendations for interpreting techniques related to this.

In Mark 7:31-37, we read that Jesus paid special attention to people with any kind of impediments, whom he took aside from the crowd and treated individually so that they could successfully integrate into mainstream society. Following the example of Jesus, the next section lists typical situations affected by hearing impairment in which we must show Christian support in dealing with and resolving them. The chapter focuses on the individual level of dealing with deaf people. Those who face special challenges in their daily lives, especially the hearing impaired, can achieve a significant change in their quality of life through the methods of pastoral care, which also promotes their integration into the congregation.

The last part of the thesis focuses on organized ministry among the Deaf at the congregational level. By reviewing church sign language signs, we gain a broader perspective on the inclusion of

³ Within the field of sociolinguistics, the thesis examines the horizontal- geographical and vertical -social levels of sign language.

those living on the periphery of the church. To this end, we discuss sign language Bible translation, sign language versions of the Lord's Prayer, and the sign vocabulary containing the basic concepts of the Christian faith. Due to the denominational nature of sign language, few sign language interpreters undertake church interpreting assignments, which means that there is a risk that hearing-impaired people who wish to follow the sermon in interpreted form may be left without service. The creation of a theological sign language dictionary could also help interpreters in their work.

II.

THE METHOD OF WORKING ON THE TOPIC

In order to gain a deeper understanding of the relationship between the church and Deaf people, the research began primarily with a study of foreign literature. Although relatively few works have been written on the subject, Hans Jürgen Stepf's *Im Anfang war die Gebärde*, Rudolf Wollrab's *Du hältst das Wort in der Hand*, Antonio Gascón Ricao and José Gabriel Storch de Gracia's *Historia de la educación de los Sordos en España*, Elaine Costello's *Religious Signing*, and DeAnn Sampley's *A Guide to Deaf Ministry* are particularly rich sources.

Regarding the Hungarian resources, the processing of the bequest of Reformed pastor Miklós Jakab provides an effective starting point, while the current pastoral practice was mapped out with the help of interviews conducted with the leading pastor of the Reformed Deaf Mission and the chaplain of the Budapest Catholic Pastoral Care for the Hearing Impaired. Case studies obtained through sign language interpretation shed light on the mindset, communication difficulties, and cultural characteristics of Deaf people. Statistics compiled by the Hungarian Central Statistical Office (KSH) at the author's specific request serve as a guide regarding the number of the people affected in the subject matter.

The image we got by the analysis of the literature and the review of the completed translations is nuanced by the experiences gained during personal consultations with the Mexican UBS coordinators supervising the work in Hungary and with the Hungarian Bible translators regarding the progress and challenges of the sign language Bible translation project.

The core of the thesis consists of video data collection, in which fourteen people (eleven men and three women) undertook to sign the Lord's Prayer and fifty basic church phrases. Sampling was based on accessibility: the recordings feature hearing-impaired individuals who are known to play an active role in their own congregations, i.e., who have a thorough knowledge of the Christian faith. In terms of denominational distribution, four Reformed, five Catholic, and four Baptist believers completed the task; these are the denominations that maintain segregated Deaf congregations in Hungary. Since Jehovah's Witnesses also offer a successful and well-developed program for the spiritual fulfillment of Deaf people, one person also represents this religious denomination as a point of interest. Data collection was carried out in accordance with personal rights and the European Union's GDPR data protection guidelines, and the participants in the study gave their written consent to the processing of their data. Seven of the respondents are from Budapest, four from Debrecen, two from Szeged, and one from Vác. Geographical location is a relevant factor due to the diversity of sign language dialects. Sign language use is also influenced by age-specific characteristics. The data on which this paper is based was provided by twelve adults and two teenagers.

The examination of sign language versions of the Lord's Prayer allows for the analysis of phrases in context, as a sign language sign does not always correspond to a spoken word; there are more complex visual forms, or even combinations of several signs and circumlocutions. The glossary examined contains fifty ecclesiastical terms, which were selected on the basis of several criteria: some of the phrases are signs that may pose a challenge for a sign language interpreter during the interpretation of a church service (e.g., 'Pharisee', 'mercy', 'salvation'). Certain terms are included in the list because they are presumably less familiar to hearing-impaired believers, such as 'martyr' or 'intercession'. Other signs form the indispensable foundations of our Christian faith ('resurrection', 'sin', 'redemption'), while we deliberately omit from the selection those technical terms whose sign language formulation would require more complex circumlocution and deeper theological explanation (such as 'justification' and 'sanctification').

III.

SUMMARY OF THE RESULTS OF THE DOCTORAL THESIS

People use signs in all areas of life, and different disciplines define the concept of a sign in different ways. Signs are an essential element of language and communication, and the Bible can also be communicated through numerous linguistic sign systems. Jesus himself communicated the seals of salvation to us with the help of visible signs; the sacraments are signs that can be perceived by multiple senses, forming a community of Christ's followers in such a way that the physical limitations of the members of the community do not constitute an obstacle to their reception.

When providing pastoral care to hearing-impaired individuals, it is essential to know when they lost their hearing and whether they grew up in a hearing family (in which case there may be a break in the continuity of the native language, obstacles to cognitive development through language, and identity issues), or whether the person is from a multigenerational Deaf family (in which case there is a greater chance of immersion in deaf culture and access to sign language). Where did they go to school, and was sign language accepted or prohibited there? Did they participate in segregated or integrated education? These aspects also help to determine which communication system the client uses. Deaf people can also face the same problems that make life difficult for hearing people, but these can be compounded by challenges arising from hearing impairment (miscommunication between hearing and Deaf people, frustration due to misunderstanding, information isolation in a society geared towards hearing-based information acquisition, loneliness, separation from the family in early childhood due to segregated residential institutions; disadvantages in the labor market, etc.). Pastoral care for parents raising hearing-impaired children and acceptance of Deafness may also fall within the pastor's remit. Compared to hearing people, Deaf people have different taboos in their lives and openly discuss the full range of practical problems they face. At the same time, Deaf people's emotional expression is not as developed, and they find it difficult to articulate their feelings. From the pastor's point of view, it is recommended to use nonverbal communication in a conscious and unambiguous way. Deaf people do not weigh up the competence of a given professional, but rather pour out their various difficulties to the first person they come across. Due to communication barriers, the pastor also consults with representatives from other fields (e.g., with doctors in the case of pastoral care related to illness, with official bodies in social matters, helping Deaf people with administrative matters, or in activities falling within the scope of social work).⁴

⁴ **Wolfgang RÖMER** In: **MERMOD**, 1974: 304-307, **JÁRAY**, 2022 (see excerpt from interview in Appendix 1.1), **NAGY**, 2022 (see excerpt from interview in Appendix 1.2) and **DENMARK**, 1999: 50

The original purpose of collecting videos of signs was to catalog the different sign languages used by different denominations so that the resulting theological sign language dictionary could serve as a reference point for sign language interpreters who are reluctant to take on church interpreting assignments due to the specialized and highly varied nature of these sign vocabularies. A contrastive analysis of religious signs shows that the expressions of the visual language of the Deaf explicitly reflect the theological concepts characteristic of a given denomination, even if the same word form (sound sequence or letter sequence) is used in spoken language to refer to a differently interpreted concept. For example, the word 'holy' occurs in both Reformed and Catholic speakers, but the difference in interpretation is that for Reformed speakers the emphasis is on that something is set apart for God, while the Catholic interpretation also includes the practice of sanctification of people. This is only apparent from the accompanying definition, not from the word form itself. Accordingly, the Reformed sign for HOLY is based on the sign for PURITY, while Catholics sign the term with a gesture reminiscent of a halo of the saints. Another example is the sign for BISHOP: the clothing and physical appearance of those who hold this office are also characteristically different in the two denominations, which is reflected in the sign language form.

The sign language used by Catholic believers is the most archaic. This denomination is characterized by the use of fixed texts, and Deaf people use signs strictly following the spoken language's word order, which is not how the original sign language syntax of the Deaf works at all. For Catholics, each word and its affixes correspond to a separate sign (for example, the concept of 'anointed' consists of two signs for most Catholic informants: the verb prefix 'up-' and the gesture of anointing, whereas in sign language there are no verb prefixes). When these same people leave the church service, they immediately revert to the original visual sign language of the Deaf. The Baptist believers are the biggest innovators of theological sign language, contributing to the growth of the church's sign language repertoire through their American connections on the one hand and their key role in the Bible translation project on the other. The original core of the Reformed Church's sign language was provided by Pastor Miklós Jakab when the Deaf Mission was founded, who combined German Lutheran signs with those he learned from the Hungarian Deaf community.

The examination of religious signs led to another unfortunate realization. We date the founding of the Reformed Deaf Mission to June 26, 1938, the date of the first worship service in Hungarian sign language. Thus, the Reformed denomination was the first in Hungary to begin working with deaf believers in an organized manner, and from its inception, it operated a congregation of several hundred people. Since then, the size of this community has decreased significantly, and although the expressed purpose of the current data collection was to have at least five representatives from each denomination examined in detail, the Reformed Deaf community showed the lowest level of participation at the national level. The main reason for this was uncertainty about the meaning of phrases and how to sign them. In the end, four members of our denomination participated in the making of the videos. Several preparatory meetings were held with each of them to clarify the meaning of the religious terms on the list (no other denominations required such special preparation). In addition, they also asked Deaf acquaintances from other denominations for help in interpreting certain phrases or creating signs for them. In religious education classes at the school for the Deaf in Szeged, biblical stories are simplified for hearing-impaired students by avoiding religious terminology. Thus, the Reformed Deaf community, which has the longest history, lags behind the most in the use of religious phrases. All other denominations have made efforts to keep the terms clarified: Catholics run sign language workshops, Baptists arrange consultations related to the Bible translation project, and Jehovah's Witnesses have Bible classes analyzing every term and concept of the Scriptures in detail. In line with the video sign collection and the personal conversations that took place in connection with it, it can be concluded that the Jehovah's Witnesses' program for the Deaf is

so successful because they patiently make up for the explanations that have been missing since early childhood of the Deaf. Explanations that fit into the visual thinking of Deaf people could also be effective in helping historical churches to convert hearing-impaired people into Christian faith. It is not necessary to spend more time with hearing-impaired people because they have some kind of intellectual disability. Deaf people have excellent comprehension skills when addressed in their native language. It is simply that they are at a disadvantage from birth because they receive fewer stimuli ever since then.

Deaf people have an increased need for the church's community-building, tender care due to the decline of Deaf clubs since the fall of communism and the increasing isolation that characterizes our virtual reality. The church offers a pastoral care approach, Christian support, and personalized explanations that take time, even in the face of a fast-paced secular world, which Deaf people cannot find elsewhere. Therefore, it would be worthwhile to establish Reformed Bible study groups for the Deaf, deepening the knowledge of existing believers and involving new believers to create a strong Reformed subculture within the Deaf community. The new Bible study sessions could be based on Bible texts that already have sign language translations and visual aids prepared by the Reformed Pedagogical Institute. In order for the Reformed Deaf Mission to operate at a high level, it would be advisable to establish international partnerships with church communities working with Deaf people in other countries in the future.

IV.

THESES OF THE DOCTORAL THESIS

1. Our senses (sight, hearing, touch, taste, smell) primarily help us navigate the created world. Faith is a charism of the Holy Spirit, and the Lord communicates with us and calls us through channels that transcend earthly existence.
2. Just as language barriers are overcome in eternity thanks to Jesus' redemptive work, so in this world it is the task of the Church (and this is why the Holy Spirit was sent) to practice the model of Christ among people, which includes bridging communication gaps, including ensuring that Deaf people have access to teachings through sign language.
3. The language of the Bible is often described as pictorial because of the symbols, similes, metaphors, and parables it contains. However, these "pictures" are based on verbal abstraction, which is completely unknown for sign language thinking. The sacraments are biblical signs that, through the work of the Holy Spirit, are easily understood by Deaf people and fit into their visual worldview.
4. A particular challenge in the pastoral care of hearing-impaired people is the delayed emotional development of Deaf people born into hearing families, which stems from a lack of explanation of cause-and-effect relationships that can usually only be approached verbally.
5. The focus of Reformed worship services is preaching, but due to the Deaf community's lack of understanding of theological concepts, it is not enough to interpret the worship services of the hearing community into sign language. First, Bible study sessions are needed where Christian dogmas can be paralleled with the everyday reality of Deaf people and illuminated through familiar situations. The tools for this are visual aids, the sign language Bible, and the development of Reformed sign language

vocabulary. After this, the tenets of faith, which often appear in worship services only as references without explanation, become accessible.

Jézus Krisztus nevének magyar jelnyelvi változatai
Different versions of Jesus Christ in Hungarian Sign Language